

Türk Dış Politikası ve Avrupa Birliği Meselesi

Nuri YURDUSEV*

Bu makalenin konusunu Türk dış politikası ve onun en sürekli meselesi olan batılılaşma/Avrupalılaşma sorunu teşkil etmektedir. Öncelikle Cumhuriyet dönemindeki geleneksel Türk dış politikasına bakılmakta ve bazı açmazları üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, ikinci olarak batılılaşma sorunu Avrupa Birliği bağlamında ele alınarak kimlik sorunu özelinde incelenmekte ve belli sorular üzerinde durulmaktadır. Yazı bazı saptamalar ve önerilerle son bulmaktadır.

Geleneksel Türk Dış Politikası

Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası sıkça ifade edildiği gibi 'yurtta sulh cihanda sulh' prensibine dayanır.¹ Teoride hiç kimsenin itiraz etmeyeceği ve yine teoride sadece Türkiye'nin değil, dünyadaki her ülkenin sahiplendiği bu 'prensip', pratikte ne derece anlamlı ve etkili olmuştur? Bu tartışmalıdır. Soru üzerinde olumlu ve olumsuz görüşler ileri sürülebilir. Bunun bir nedeni eğer sözü edilen prensibin içinin doldurulamaması ise, diğeri de, belki de asıl olanı, ortak bir merkezi otoritenin bulunmadığı anarşik bir sistem dahilinde yürüyen uluslararası politikanın böyle bir prensibe pek şans tanınmamasıdır. Anarşik sistemler-

de uluslararası politikada güç ve çıkar mücadelesi öne çıkar. Yapılan bütün dostluk ve karşılıklı bağımlılık çağrıları söylem düzeyindedir. Pratikte anarşik sistemin reelpolitik kuralı yürür. Kadim Yunan tarihçisi Thucydides'in deyimiyle, güçlüler yapacaklarını yaparlar ve zayıflar da çaresiz katlanmaları gerekene katlanırlar.²

Türk dış politikasının istenilen ya da beklenen düzeyde kararlı, bağımsız, etkili ve aktif olmadığı savunulabilir. Türk dış politikasının böyle oluşunun temelinde, sistemin mahiyeti gereği etkili olamayacak ve daha çok söylem düzeyinde kalacak bir prensibe dayanmasının yanı sıra, genelde Türk toplumunda ve özelde de yönetici elitlerde hüküm süren 'aidiyet bunalımı'nın bulunduğunu söylersek pek yanılmış olmayız.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla onun çekirdeğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti geniş ölçüde bir redd-i miras da bulunmuştur. Redd-i mirasla yeni Cumhuriyet, yalnızca İmparatorluğun eski topraklarında herhangi bir hak talebinden vazgeçmek ve ilgi odağını yeni oluşan sınırlar dahilinde tutmakla kalmamış, aynı zamanda, İmparatorluğun aidiyetini belirleyen temel değerler ve kurumları da reddetmiştir. Tamamen batı odaklı yeni bir aidiyet oluşturma projesi i-

* Yrd. Doç., ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi

se herkesin bildiği gibi başarılı olamamış ve sonuçta bir kültürel parçalanmışlık ve bugün de yaşanan aidiyet bunalımı ortaya çıkmıştır.

Kültürel parçalanmışlık, aidiyet bunalımı ve yöneticilerin çoğunluğunda var olan kayıtsız şartsız batı oryantasyonu Türk dış politikasının kararsız, etkisiz, pasif ve yer yer güdümlü olmasına yol açmıştır. Türk dış politikası kararsız olmuştur çünkü, istisnaların hakkı saklı kalmak kaydıyla, politikacıları, bürokrat ve diplomatları karar vermek için gerekli bilgi ve tarih donanımına yeterli ölçüde sahip olmamışlardır. Dahası, kültürel parçalanmışlığın sonucu oluşan sorunlu bir iç yapı ile de kararlı bir dış politika yürütülmesi kolay değildir. Kıbrıs meselesi, Ege'de karasularının altı mile çıkarılması, İslam Konferansı'na karşı başlangıçtaki tavır ve Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra oluşan yeni devletlerin tanınması ve onlarla ilişkilerin yürütülme süreci kararsız dış polikanın önde gelen bazı örnekleri olarak verilebilir.

Türk dış politikası yer yer güdümlü olmuştur, çünkü batı blokunu kayıtsız şartsız benimsemesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti güvensizlik duygusundan kurtulamamıştır. Öte yandan, Türkiye kendisi politikalar üretmemiş, politika üretecek beceri, bilgi ve insiyatife sahip kadrolar yetiştirememiştir. Bu nedenle de, başkalarının ürettiği politikaları benimsemek durumunda kalmıştır. Bunun da doğal sonucu güdümlü bir dış politika olmuştur. Örneklersek; Milletler Cemiyeti'ne SSCB'den sonra üyelik (1934), 1944'de Almanya'ya savaş ilanı, 1955 Bandung Konferansı'nda takınılan tavır ve sonradan Bağlantısızlar Hareketine karşı izlenen tutum, Birleşmiş Milletler oylamalarında izlenen çizgi (Cezayir'in bağımsızlığına karşı Fransa yanında yer alma, Filistin meselesi) ve Yunanistan'ın, NATO'nun askeri kanadına dönüşüne izin verilmesini sayabiliriz. Bu çerçevede, Türk dış politikası etkisiz ve pasif olmuştur. Zira, kararsız tavırlar ve yer yer güdümlü politikalarla aktif bir dış

politika yürütmek ve uluslararası politikada etkili olmak mümkün değildir.

Aslında batı oryantasyonu müstakil ve aktif bir dış politika oluşturmaya engel değildir. Türk dış politikasının kararsız, pasif ve etkisiz olmasının asıl nedeni, belki de, Batı oryantasyonun bilinçli ve oyunun kurallarına göre değil de, daha ziyade tek yanlı bir 'aşk bağı' şeklinde algılanmasındadır. Aynı tavrın günümüzde Avrupa Birliği meselesi ile ilgili tartışmalarda sürdüğünü görüyoruz. Önemli olan herhangi bir birlik ya da klübe üye olmaktan ziyade, nasıl ve hangi şartlarda üye olunacağı konusu olduğu unutulmaktadır. Böylesi bir yönelimin temelinde de 'Avrupa kompleksi' yatmaktadır. Bu konuya ilerde tekrar döneceğiz.

Avrupa Birliği sorunu ve Türk dış politikasının genel seyrine ilişkin geleneksel politika anlayışının önemli değişikliklere tabi tutulması gerekli gözüküyor, eğer kararlı, aktif ve şahsiyetli bir dış politika isteniyorsa. Bunun için Türkiye'nin içinde bulunduğu aidiyet bunalımını aşması gerekir. Uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın içinde bulunduğu yapının iyi analiz edilmesi elzemdir. Dolayısıyla, öncelikle günümüz uluslararası sisteminin yapısına bakalım.

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

Yirminci yüzyılın sonuna yaklaştığımız yıllarda anarşik sistem içindeki iki kutuplu yapının yıkılması ile uluslararası ilişkilerde bir yandan aktörlerin sayısının arttığını müşahade ederken; diğer yandan da aktörlerin etkinlik alanlarının artmış bulunduğunu gözlemlemekteyiz. Her ne kadar daha önceki klasik Amerikan ve Sovyet Bloku ekseninde yoğunlaşan mücadele sona ermişse de, bloklar ortadan kalkmamıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısına gelindiğinde yeni bloklaşma emareleri ortaya çıkmıştır. Bugün için, uluslararası sistemde, en

azından dört tane iktisadi, ve giderek siyasi, bloğun oluşmaya başladığı söylenebilir: ABD merkezli bir Amerikan-Atlantik Bloku, Fransız-Alman eksenli bir Avrupa Bloku, Rusya'nın oluşturmaya çalıştığı bir Avrasya Bloku ve Japonya merkezli bir Pasifik Bloku. Bunlara yenileri eklenebilir, örneğin Çin gibi.³

Türkiye açısından bakılınca sorun üç şekilde ortaya konabilir: Bloklardan herhangi birisine katılmak, kendisi bir blok oluşturmak (hani şu Adriyatikten Çin seddine kadar uzanan Türk dünyası ile beraber), hiç bir şey yapmamak yani her türlü bloğun dışında kalmak. Üçüncü alternatifin hayatiyeti olmadığı gibi makul bir mantığı da gözüküyor. Dünyanın çoğunluğu bir şekilde bloklaşırken dışarda kalmak ne derece mümkündür? Dahası böyle bir strateji sonunda bloklardan birine hiçbir ağırlık olmadan dahil olmayı ya da dahil edilmeyi getirebilir. Türkiye geçmişin Arnavutluğu olmayı kabullenirse bunun maliyeti pahalı olabilir. Ayrıca, Türkiye'nin jeo-tarihsel konumu tecrit politikasına pek imkan vermiyor. Üçüncü seçenek bir tür var olmakla olmamak seçeneği gibi gözüküyor.

Türkiye'nin kendisinin bir blok oluşturması seçeneği gurur okşayıcı ve heyecan verici bir alternatif. Dahası, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Türk dünyasına Orta Doğu'daki İslam Dünyası'nı da eklerseniz coğrafik ve kültürel tabanı oldukça geniş bir seçenek. Burada belli bir potansiyelin varlığı inkar edilemez. Ama sadece bir potansiyel. Potansiyellerin var olması her zaman realize edilebilecekleri anlamına gelmiyor. İlk, Türkiye'nin bu potansiyeli dünya ölçeğinde realize etmek için gereken asgari güce sahip olduğunu sanırım kimse söyleyemez. İkinci olarak, sözü edilen coğrafî ve kültürel dünyanın politik birimlerinin, bu potansiyeli pratiğe dökmek için gerekli olan ortak siyasi bilince ve dayanışmaya sahip olduklarını da söyleyemeyiz. Kısa vadede bu seçenek mümkün gözüküyor, ama diğer yandan Türkiye'nin bu alana, şimdiye kadar

yaptığının tersine, özellikle yönelmesinin gerekliliğini de gösteriyor.

Şu anda oluşmakta olan bloklardan birine katılma ya da bir grupla beraber hareket etme seçeneği kısa vade için en mümkün ve belki de en rasyonel politika olarak karşımıza çıkıyor. Lakin, var olan bloklardan birisiyle hareket etme politikasının geçmişte yapıldığı gibi Türkiye'nin doğal potansiyel alanlarına sırt çevirmesi şeklinde uygulanmaması gerekiyor. İkili blok yapılarına göre çoğul blok yapısının daha esnek olduğu dikkate alınınca, esasen, Türkiye'nin bir grupla beraber olması diğerleriyle ilişkilerini geliştirmesine engel teşkil etmiyor. Anarşik sistemlerin, hiyerarşik sistemlerin tersine her zaman belli bir hareket serbestiyetini barındırdığını unutmamak gerekiyor. Böyle olunca, kısa vadede sorun 'hangi bloka yaklaşmalı?' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki, burada 'nasıl yaklaşmalı?' sorusu ihmal edilmemeli. Türkiye'nin coğrafî konumu ve tarihsel yönelimi sözü edilen olası bloklardan Avrupa blokunun ya da Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin kısa vadede çıkarına olan bir birlik olduğunu söylememizi mümkün kılıyor. Yalnız bunun öncelikle bir çıkar gereği olduğunu, şimdiye kadar düşünüldüğü gibi tek yanlı bir aşk bağı ile olamayacağını bilmek gerekiyor. Avrupa Birliği bir araç olarak mütalaa edilirse, ilerde Türkiye'nin global bir aktör olması için gerekli iktisadi, siyasi ve diplomatik donanımı kazanmasına yararlı olabilir.

Avrupa Birliği Meselesi

Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği hassas bir konu. Olayın farklı veçheleri var. Öncelikle ekonomik yanı var. Ekonomik olarak mesele Türk vatandaşlarının da Avrupalıların hayat standardı gibi bir yaşam sürmesi şeklinde konunca hiç kimse karşı çıkmıyor. Avrupa Birliği'nden şüphesiz bütün sektörlerin ve bütün toplumsal katmanların aynı derecede etkilenmeyeceği açıktır. Belli sanayi dallarının zarar

göreceği ve buradaki işverenlerin mağdur olacağı iddia edilebilir. Ama Avrupa ortalamasının çok üzerinde kâr eden Türk işadamlarının kazandığının sosyal maliyetini ödemesi gerektiği de savunulabilir. Diğer yandan ücretlilerin ve alt kesimlerin daha fazla mağdur olmaları sözkonusu olamaz, bilakis Avrupa'daki sosyal hakların Türkiye'de de yaygınlaşması ile daha da iyi konuma gelecekleri söylenebilir.

Avrupa Birliği üyeliğinin Türkiye için en hassas olan ve en çok karşı çıkılan yanı siyasi ve kültürel boyutları. Bu noktada, Avrupa Birliği'ne üye olmanın Türkiye'ye kaybettireceği hayati değerlerin bulunduğu konusunda azımsanmayacak ölçüde bir kamuoyunun varlığını görüyoruz. Aslında burada Türkiye'nin kaybedecek neyi var ki diyebilirsiniz. Ve bunda doğruluk payı da vardır. Kronik enflasyonla boğuşan, gelir dağılımındaki fark uçurumlarla ifade edilen, vatandaşlarının temel hak ve özgürlükleri sudan ucuz olan, devlet çarkı bütün kurumlarıyla verimli bir şekilde çalışmayan, insanları insan özelliği ile değil de etiket ve statüleri ile sayılan ve muamele gören bir ülkenin kaybedecek neyi olabilir ki? Bu saptamaları daha da uzatmak ve öyle kaybedilecek fazla birşeyin bulunmadığını da söylemek mümkün. Ama, bu sorular üzerinde daha dikkatli durmak gerekir.

Siyasi ve kültürel olarak en çok hassasiyet mevzuu olan meseleler Türkiye'nin bağımsızlığı ve kimliği ya da aidiyeti olarak iki grupta toplanabilir. Öncelikle bağımsızlık ve egemenlik konusunu ele alalım. Avrupa Birliği'ne bağımsızlık açısından karşı çıkan argümana göre, eğer Türkiye Avrupa Birliği'ne girerse bağımsızlığını da kaybedecektir. Burada iki yanlış algılama var. Biri 'bağımsızlık' olgusu hakkında, diğeri de Avrupa Birliği'nin yapısı ve mahiyeti ile ilgili.

Türkiye'nin bağımsızlığını yitireceğini düşünenler bağımsızlığın ne olduğunu bilmiyor-

lar ya da yanlış biliyorlar. Bağımsızlık vesayet altında olmamaktır, kendi kendine karar vermeye dışsal bir maninin bulunmamasıdır. Bağımsızlık istediğini yapma, ya da yapabilme demek değildir. Çünkü her istediğini yapan bir devlet, tarihin hiçbir döneminde olmamıştır. Bir zamanlar Türkiye'de moda olan 'tam bağımsızlık' kavramı slogan mahiyetinden öte bir anlama sahip değildir. En anarşik sistemde bile devletler birbirine bağımlıdırlar. Biraz tarih çalışan herkes bilir ki, ne eski Yunan site devleti, ne Roma İmparatorluğu, ne Büyük Britanya tam bağımsız olmuşlardır. Bugün de, Amerika veya Almanya yahut Türkiye Cumhuriyeti öyle değildir. En az iki devletin varlığı tam bağımsızlığın sonu demektir. Uluslararası ilişkilerde bağımsızlık mütekabiliyete ve karşılıklı tanımaya dayanır, kendi kendine ilana değil. Tabii bunu kavramak için hamaset edebiyatını bırakarak, biraz Machiavelli'yi ya da Hobbes'u okumak gerekir. Mutlak monarşinin en bariz teorisyeni ünvanına rağmen, mutlak devletin olamayacağını iyi biliyordu Machiavelli.⁴

İkinci yanlış algılama Avrupa Birliği ile ilgili. Avrupa Birliği, üyelerinin bağımsızlıklarını eriten bir birlik değildir. Son yıllarda, adem-i merkezîyetçilik baskın olmuştur. 'Avrupa Topluluğu' adından 'Avrupa Birliği' adına geçiş bunun ifadesidir. Seçimle gelen Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri de gittikçe artırılmaktadır. Avrupa Birliği'ne girince Türkiye'nin bağımsızlığını kaybedeceğini savunanlar, sanıyorlar mı ki İngilizler, Fransızlar ve Almanlar kendi bağımsızlık ve hükümlerlikleri konusunda daha az kıskançtırlar? Şansölye Kohl'ün bütün enerjisiyle gerçekleştirdiği Birleşik Almanya'yı Avrupa Birliği'ne teslim edeceğini sanmak safdillik değil de nedir? Avrupa Birliği, üyelerinin tek başına yapamayacaklarını, mesela ABD ve Japonya'ya karşı, birlikte yapma çabasıdır. Yani aslında bir tür güçlenme ve daha da ileri gidilerek, bağımsızlık kuvvetlendirme girişimi denebilir. Dolayısıyla, Avrupa Birliği üyeliği ile Türkiye ba-

ğimsizliğini kaybetmek bir yana, bağımsızlık ölçeğini yükseltebilir. Dahası, unutulmaması gereken bir diğer nokta da, Avrupa Birliği'ne girildiği gibi, istenirse, çıkılabileceğidir.

Kimlik meselesine gelince. Burada da şöyle iddia ediliyor: Avrupa ile bütünleşen Türkiye kendi kimliğini kaybedecek, kültürel ve sosyal değerlerini yitirecektir. Türkiye Türk- lüğünden, Müslümanlığından, ve geleneksel değerlerinden olacaktır. Bu argüman da iki varsayımına dayanıyor: Birincisi, Türkiye ile Avrupa'nın ayrı ve uzlaşmaz aidiyetlere ve tarihe sahip olduğu ve ikincisi ise, AB'ne giren Türkiye'nin Avrupa kültürü içinde eriyeyeceği ya da kendi kimliğini bırakmak durumunda kalacağı.

Türkiye'nin Avrupa ülkelerinden farklı bir kültüre sahip olduğu, hatta ortak Avrupa aidiyetinden bile farklılıklarının bulunduğu doğrudur. Avrupa aidiyetini oluşturan temel değerler ve kurumlara Türk toplumunun sahip olmadığı bir vakıadır. Örneğin, dil ve din ayrılığı ziyadesiyle belirgindir. Dahası, tarihi seyrinde çoğunlukla çatışma içinde olagelmışlerdir. Avrupalıların Türkleri ortak düşman gördüklerinin de örneği çoktur. Mesela, Ütopya'nın yazarı Sir Thomas More Londra Kulesi'nde asılmayı beklerken Türk tehdidini düşünüyordu.⁵ Kant'a kadar bütün düşünürler Avrupa'nın birliğini Türk tehlikesi ile meşurlaştırmışlar. Daha yakın tarihte, İttifak devletleri ABD Başkanı Wilson'a 11 Ocak 1917'de verdikleri notada savaş amaçları arasında "Batı uygarlığına tamamen yabancı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'dan atmayı" da sayarlar.⁶

Avrupalılar'ın Türkleri ve Türk kimliğini olumsuz algılamaların temelinde şüphesiz din gibi temel değerlerdeki farklılıkların yanında, pratikte, Osmanlıların Avrupa aleyhine yayılması ve Türklerin onsekizinci yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın en önemli güçlerinden birisi olması da yatar. Türkler Avrupa'nın gördüğü

en büyük tehdit olarak algılanır. Butterfield'e göre Türkler kadar başka hiçbir halk Avrupa medeniyetine bir tehlike oluşturmamışlardır. Bu tehlike ancak ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda Türklerin Balkanlardan atılması ile bertaraf edilebilmiştir. Bosworth için Arap fetihlerinden sonra Avrupa'da en çok korkuyu salan Osmanlılar olmuştur. Öyle ki Elizabeth dönemi tarihçilerinden Richard Knolles Türkleri 'devrin terörü' olarak tanımlar. Sir Elliot'a göre de Türkler Avrupa ülkeleri ve halkları için yıkıcı ve tahrip edici olmuşlardır. Çünkü onlar 'her şeyi yok etmişler ve hiç bir şey inşa etmemişlerdir.'⁷ Yakın yüzyıllara kadar Türkler Avrupalılar için en büyük tehdittir.

Lakin, tarih her konuda malzeme sağlar. Osmanlı bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren hep Avrupa'da olmuştur.⁸ Çatışma ilişkisinin yanında ittifaklar da yapmıştır. Uluslararası ilişkilerin miladı Westphalia Antlaşması'nda rolü vardır. Toynbee'ye göre, 1878 Berlin Antlaşmasına kadar Osmanlı'nın çekim merkezi sürekli Rumeli olmuştur. Bu demek değildir ki ilişkiler sültimandır. Ama Türklerin Avrupa ile çatışmaları kadar, belki daha fazla, Avrupalıların kendi aralarında da çatışma vardır. Mesela son yıllarda iyi geçinen Almanya ve Fransa son yüzyılda üç kez savaşmışlardır. Dün elbette bugünü ve yarını etkiler, ama ipotek altına alamaz. Aynı şekilde, Türkiye'nin aidiyet değerleri ile Avrupalılarınkinin farklı olması uzlaşmaz ya da birarada olamaz sonucunu getirmez. En uzlaşmaz gözükene din farkının bile diğer dinler ile (örneğin Hinduizm, Budizm, Taoizm, Şintoizm) kıyaslanınca örülmez uçurumlar yaratmadığı görülebilir.⁹ Genel bir Avrupa kimliğinden söz edilse bile, bu Avrupa içi farklılıkların küçümsenebileceği anlamına gelmez. Bir Danimarkalı'nın bir İtalyan ile ortaklıkları bir Türk ile olandan hiç de fazla değildir.

Kimlik kaybı konusunda, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği ile kendi kimliğini kaybedeceği şeklindeki varsayımın da bir geçerliliği

yoktur. Avrupa Birliği üyeleri kendi toplumsal kimliklerini kaybetmemişlerdir. İtalyanların İtalyanlık'ından, hele Yunanlıların Yunanlık'ından vazgeçeceklerini tahayyül etmek abesle iştigaldir. Türkler, Avrupa Birliği içinde, istedikleri sürece, Türk ve Müslüman olarak kalabilirler. Çünkü Avrupa Birliği, birlik olmanın gereği ortaklıkları barındırırken, ulusal ve lokal farklılıkları ve değerleri de teşvik etmekte. Dolayısıyla, Avrupa Birliği üyeliği Türkiye'nin kimliğini kaybetmek şöyle dursun, komplekslerinden arınmış bir ülke olmasını sağlayarak, aidiyet bunalımının çözümüne yardımcı olabilir. Böyle bir Türkiye kendine daha çok güvenecek, potansiyel ortaklıkları olan ülkelerle daha rahat ilişkiler kurabilecek ve sonuçta daha geniş ve uzun vadeli vizyonlara sahip olabilecektir.

Yukarda belirttiğimiz Avrupa Birliği üyeliğinin Türkiye açısından kısa vadede gerekliliği ve bağımsızlık ve kimlik meselelerinin nihai bir engel oluşturma özelliğine sahip olmadığı argümanı ancak Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin rasyonelleştirilmesi ile anlamlandırılır. Lakin, bütün bunlar için Türkiye'nin 'Avrupa kompleksi'nden kurtulması ve Türkiye-Avrupa ilişkilerinin 'Avrupalılaşması' gerekir.

Avrupa Kompleksi

Türkiye'nin gerek dünya ile gerekse genelde Avrupa ve özelde Avrupa Birliği ile ilişkilerini kısıtlayan maddi ve manevi değişik etmenler arasında 'Avrupa kompleksi' ya da 'Avrupa zaafı'nın önemli bir yeri vardır. Manevi kısıtlamaların başında gelen Avrupa kompleksi, öyle ki, bazen Türkiye'nin müteakabiliyet ve çıkar esasına dayalı olarak tanımlanan normal uluslararası ilişkiler içinde bulunmasını da engellemektedir. Eğer Türkiye komşuları ile ve diğer ülkelerle çok yönlü müteakabiliyet ve ulusal çıkar esasına dayalı ilişkiler kurmak istiyorsa süregelen bu Avrupa zaafından kurtulması gerekir.

Avrupa kompleksi ve sonuçları özetle şöyle ifade edilebilir: Her şeyden önce Avrupa diğer bölgelerle kıyaslanınca 'iyi', 'doğru' ve 'güzel' olanla birleşmiştir. Avrupa olumluluklarla algılanır. Avrupa; Asya, Orta Doğu, Afrika ve hatta Amerika'ya karşı tercih edilmelidir. Avrupa'nın Türkiye için öncelikli bir yeri vardır. Türkiye Avrupalıdır ve Avrupalı olmak durumundadır. Avrupa; Türkiye için basit bir partner ve muhatap değil, bir 'amaç' ve 'ideal'dir. Bu amaç ve ideal; güncel koşulların, teknik gerekliliklerin, coğrafik şartların ve konjoktürel gelişmelerin üzerindedir. Avrupa idealinin Türkiye'nin ulusal çıkarları ile çatışması düşünülemez, çünkü bu ideal bizatihi Türkiye'nin ulusal çıkarıdır. Görüldüğü gibi, böylesi bir Avrupa algılaması ve paralelinde oluşan Avrupa kompleksi başta belirtilen Türkiye'nin kayıtsız şartsız Batı oryantasyonunun bir sonucudur.

Sadece Türk dış politikasını değil, genelde Türk toplumunu ve özelde de Türk entellektüel iklimini etkisi altında bulandıran Avrupa kompleksinin önemli iki ayağı var: Bunlardan birincisi maddi temel oluştururken, ikincisi de manevi temel sağlamakta.

Avrupa zaafının maddi temelini oluşturan sanayileşme, teknolojik gelişme ve refah olgusudur. Buna göre bu olguların kaynağı Avrupa'dır, yani kısaca Avrupa, demek kalkınma demektir. Bunun da tarihsel dayanağını bulmak çok zor değildir. Sanayi devrimi Avrupalıların eseridir. Avrupa dünya tarihinin son dört-beş yüz yılında kalkınmanın motoru olmuştur. Kalkınma ile Avrupa ya da Batı dünyası arasında bir eşleşme sözkonusudur. Dolayısıyla, Türkiye Avrupalılaşır, Avrupa Birliği'ne üye olursa, kalkınmasını gerçekleştirecek ve tıpkı Avrupa ülkeleri gibi refaha kavuşacaktır.

Avrupa zaafının manevi temelinde ise aydınlanma, demokrasi, insan hakları, bilimsellik, kısacası medeniyet vardır. Avrupa bilim-

sel gelişmenin, demokratikleşme ve demokratik toplumların, akla ve bilime bağlılığın, ve sanatın vatanıdır. Bu nedenledir ki Avrupa bir idealdir. Salt ekonomik gerekçelerle değil, bu kültürel faktörlerledir ki Avrupa bir ideali barındırır. Avrupa'nın yer yer Amerika'ya öncelenmesinin nedeni de burada yatar. Bütün bu nedenlerle Türkiye'nin AB'ye girmesi gerekir. Çünkü Avrupa Birliği'ne üye olan bir Türkiye daha demokratik bir Türkiye olacaktır. Özet olarak, Avrupa zaafının temelinde kalkınma ve demokrasi vardır.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki, Avrupa'nın ideal olarak algılanmasını haklılaştıran ve Avrupa zaafının temelini oluşturan bu argümanlar ne mantıksal olarak ne de tarihsel olarak savunulamaz. Mantıksal olarak savunulamaz, çünkü belli ülkelerin ve toplulukların ya da coğrafyanın diğerlerine a priori üstünlüğü hiç bir şekilde kanıtlanamaz ve zaten bu tür bir savunmayı da, bugün için, çok azınlıkta kalan belli ırkçı ya da kolonyal zihniyet sahibi kesimlerin dışında hiç kimse ileri sürmemektedir.

Tarihsel olarak savunulamaz, çünkü öncelikle dünya tarihinin dört-beş yüz yıl öncesine gidilince bugün Avrupa idealine baz alınan olguların, yani kalkınma ve demokrasinin (katılımcılık olarak ele alırsak), Avrupa ile herhangi bir eşlenmesi yoktur. Modern döneme kadar, herhangi bir alanda Avrupa'nın dünya ölçeğinde öncülüğü de yoktur. İkinci olarak, sözü edilen argüman modern dönemde de, yani son dört-beş yüzyılda da, tam olarak savunulamaz. Tabii ki şunu teslim etmeliyiz ki modern dönemde kalkınma ve demokratikleşme konusunda Avrupa'nın öncülüğü vardır.

Gerçekten de kalkınma ve demokratikleşme hareketleri Avrupa'da başlamıştır. Lakin, bu hiçbir şekilde bu olguların Avrupa ile sınırlı olmasını gerektirmediği gibi Avrupa ya da Batı uygarlığı değerleri ile de sınırlı olduğunu haklılaştıramaz. Aslında, yirminci yüzyı-

la geldiğimizde, yani Türkiye'nin Avrupa zaafının olduğu anda, Avrupa'nın son yüzyıllardaki öncülüğü de kaybolmaya başlamıştı. Öncelikle Amerika kalkınma ve demokrasi ile Avrupa arasında kurulan eşlemeyi yıkmıştı. Sonradan, Japonya ve Pasifik ülkeleri kalkınma ile Batı uygarlığı arasında kurulan eşitliği yıktı. Öyle ki, son yılların ekonomik göstergeleri dikkate alınır, Avrupa oldukça gerilerde. Dünyanın üç kalkınmış bölgesi olan Avrupa, Kuzey Amerika ve Pasifik ülkeleri arasında yapılan bir kıyaslama, enflasyon, büyüme hızı, işsizlik gibi temel ekonomik göstergelerde Avrupa'yı en geride gösteriyor. Bugün G-7 diye bilinen sanayileşmiş ülkeler arasında dört tane Avrupa ülkesi varken, son yılların göstergeleri baz alınarak yapılan projeksiyonlara göre 30 yıl sonra G-7 arasında ancak bir Avrupa ülkesi (ya birleşik bir Avrupa ya da Almanya) yer alabilecektir, o da sonuncu sırada. Avrupa ülkelerinin yerini Çin, Malezya ve Endonezya gibi Uzak Doğu ülkeleri alacaktır. Kalkınma yarışında geri kalan Avrupa ile bu konuda artık bir eşleşme yapılamaz. Lakin burada şunu da belirtmeliyiz ki, kalkınma olgusunun Avrupa ile artık daha fazla eşlenemeyeceği gerçeği Avrupa ile Türkiye arasında var olan kalkınmışlık farkını yok etmez.

Demokrasiye gelince. Demokrasi ile Avrupa ya da Batı uygarlığı arasında tam bir eşleme yapılamaz, çünkü öncelikle artık demokrasi Avrupa orijinli olsa da Avrupalı bir değer değil evrenselleşmiş bir değerdir. Dahası Batı uygarlığının dışında da demokrasi yaşamaktadır. Hindistan bunun en açık kanıtı. Hindistan'ın demokratik çoğulculuğunun Fransa'dan az olduğu söylenemez. Malezya'nın ekonomik kalkınmasını takip eden demokratik gelişimini ve Türkiye'nin sınırlı demokratik deneyimini de Hindistan'a ekleyince, demokrasi hususunda da Avrupa ile bir eşlemenin dayanağı yoktur.

Sonuçta, Türkiye'de hakim olan Avrupa kompleksinin günümüzde herhangi bir man-

tıksal ve pratik dayanağı yoktur. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu zaafından kurtulması ve dünya ile ilişkilerini reel koşullar çerçevesinde sürdürmesi gerekir. Avrupa zaafı Türkiye'nin yalnızca Avrupa-dışı ülkelerle ilişkilerini değil, aynı zamanda Avrupa ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini de subjektif olarak etkilemektedir. Eğer Avrupa sizin için bir amaç veya idealse, Avrupa ile normal ilişki kurma şansınızı baştan kaybetmişsinizdir. Çünkü amaç ve ideallerle pazarlık yapılmaz. Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin rasyonelleşmesi için Avrupa kompleksi bırakılırken ilişkilerin de 'Avrupalılılaşması' gerekir.

Türkiye-Avrupa İlişkilerinin Avrupalılılaşması

Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin Avrupalılılaşması sorusu, Türkiye Avrupalılaştığı zaman Avrupa ile ilişkilerinin de Avrupalılaşacağı şeklinde cevaplanabilir. Problemi böyle koyunca, o zaman sorunun da devamı Türkiye'nin ne zaman Avrupalılaşacağıdır. Buna verilecek cevap da Türkiye Avrupalılar gibi olduğu zamandır. Yani, Avrupa kimliğine sahip olduğu zaman. Lakin, Avrupa kimliğine sahip olmak sadece Türkiye'nin elinde olan bir şey değildir. Çünkü kimlik ya da aidiyet olgusu; kimliklenen ya da ait olan (burada Türkiye) ile kimlikleyen ya da ait olunanın (burada Avrupa) bileşkesidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Avrupalılaşması sadece Türkiye'ye bağlı olan bir süreç olmayıp Avrupa'nın da dahil olduğu bir süreçtir. Lakin, süreçte yer almak da büyük ölçüde Türkiye'nin elinde olan bir durumdur.

Burada Türkiye'nin ne derece Avrupalı olup olmadığı gibi, daha geniş bir platformda tartışılması gereken, bir soruna girmeyeceğim. Yalnız yukarıda belirttiğim Türk-Avrupa ilişkilerinin çatışma ve ittifak seyri içinde bakarsak; Türk kimliği gerek tarihsel oluşum süreci, gerekse bugünkü geldiği konum itibarıyla, her ne kadar Avrupa'nın etkisinden hiç bir za-

man bağımsız olmamışsa da, Avrupa kimliğini oluşturan klasik ortak elementleri ve modern değerleri ağırlıkla içermemektedir.

Avrupa kimliğinin üç önemli ögesi var Avrupa'lı şair Valery'e göre: Örgütlü ve istikrarlı gücün sembolü olarak Roma İmparatorluğu; Hıristiyanlık; ve bilginin ve sanatın temeli olarak Eski Yunan dünyası.¹⁰ Valery'nin listesi eksik. Bu liste; Roma'nın çöküşü sonrası yaşanan Cermen ve barbar işgalleri ve Rönesans-Reformasyon hareketleri ile tamamlanmalı.¹¹ Avrupalı farklı toplumlar/topluluklar ne derece Avrupalılığın, yani bir medeniyet aidiyetinin, bilincindedirler ve buna göre hareket etmektedirler? Daha onsekizinci yüzyılda Voltaire Hıristiyan Avrupa'nın monarşik ve diğer hükümet sistemleriyle karışık devletlere bölünmüş bir Büyük Cumhuriyet olduğunu söylüyordu.¹² Gong'a göre ise, Avrupalılar onyedinci yüzyıldan bu yana Avrupalılığın, ya da ortak bir medeniyete ait olduklarının bilincinde olmuşlardır ve bu bilinç, onların, Avrupalı olmayan toplumlarla ilişkilerinde de etkili olmuştur. Avrupalılar öteki toplumları bir tür 'medenilik testi'ne tabi tutmuşlardır.¹³

Avrupalıların bilincinde olduğu, yaşadığı bir Avrupa aidiyeti var ve Avrupa Birliği de büyük ölçüde bu aidiyete dayanıyor. Şu anda Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ve yakında üyeliği muhtemel olanların tümü Hıristiyan kültürünün içinde (Avrupalılığın birinci ögesi), çoğu tarihsel olarak Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiş (ikinci öge), hiçbiri Eski Yunan mirasını reddetmiyor (üçüncü öge), hepsi Rönesans ve Reformasyon hareketlerinden etkilenmiş (dördüncü öge), ve yine hepsinde Avrupalılık bilinci (son öge) gözlenmekte. Daha somut olarak örneklendirmek gerekirse: Avrupa Birliği'nin oluşması yönünde yapılan antlaşmaların ilklerinden olan Brüksel Paktı (Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1948'de imzalanan Karşılıklı Yardımlaşma ve İktisadi Dayanışma antlaşması) ile ilgili olarak

İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin 22 Ocak 1948'de Avam Kamarası'nda şöyle diyordu: Taraflar ittifakı bir 'manevi birlik' ve 'kardeşlik' olarak algılanmaktadır. Antlaşma ile taraflar 'ortak medeniyetlerinin halklarınca daha iyi anlaşılması için her türlü çabayı göstereceklerini' taahhüt etmişlerdir.¹⁴ Avrupa Birliği devletlerinin aday ülkelere, Avrupalıların ya da başkalarının evrensel kabul ettikleri, ama Avrupa medeniyet aidiyetinin öğelerinden olan değerleri üyelik koşulu olarak koymaları, Avrupa Birliği'nin Avrupa aidiyetine dayandığının en belirgin ifadesi.

Türkiye'nin kısaca değindiğimiz bu Avrupa aidiyetinin değerlerini içermediğini söyledik. Avrupa aidiyetinin temel öğelerinden Hıristiyan kültürüne sahip olunmadığı gibi, bu medeniyetin değer ve sembollerinde de, toplumun büyük çoğunluğunca internalize edilmemiştir. Türkiye'nin son birkaç yüzyıllık batılılaşma çabalarına rağmen Avrupalıların nezdinde 'batılı' olarak görülmemesi, Türkiye'nin Avrupa aidiyetine dahil olmadığını gösterirken; Türkiye'nin bu yolda bir nebze de olsa katettiği aşama, gerek Türkiye'nin mensubu olduğu aidiyetin, gerekse de Avrupa Birliği'nin dayandığı aidiyetin geçilmez hatlarla çevrilmediğini ortaya koymaktadır.

Türk kimliği ile Avrupa kimliğinin birbirine etkisi, sahip olunan ortaklıklardan ziyade farklılıklardan, yani bu farklılıklar dolayısıyla birbirinin 'ötekisi' olarak kendilerini tanımlama imkanına sahip olmalarından, kaynaklanmaktadır.¹⁵ Böyle bir etkilenimin sonucu da genellikle kucaklaşma değil yadsımadır. Şüphesiz, özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren tersi yönde, yani inkar değil olumlama şeklinde bazı gelişmeler olmuşsa da, bunlar Türkiye'yi Avrupalı yapmaya yetmemiştir. Türkiye'de resmi ya da gayr-î resmi elit söyleminde yer bulan Avrupalılık, Türkiye'nin bu konumda kimlikleyeni olan Avrupa'da hâlâ pek fazla yer tutmamaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin Avrupalılaşması sorununun cevabı kimlik ortaklığından ziyade, usul ortaklığında aranmalıdır. Bu açıdan bakılınca, Türkiye Avrupa ilişkileri 'Avrupa tarzı' ile yürütüldüğü zaman Avrupalı'laşabilir. Peki, ilişkilerin Avrupa tarzıyla yürütülmesi ne demektir? Günümüzde toplumlararası ilişkilerin büyük bölümünü kanalize eden ve diğerlerinin de çerçevesini çizen ve başta değindiğimiz anarşik uluslararası sistem bir Avrupa icadıdır. Buna göre, toplumlararası ilişkilerin artikülasyonunu gerçekleştiren temel birim hükümran ve merkezileşmiş ulus-devlettir. Ulus-devletin hükümranlığı ülkesinde nihai otorite sahibi olması ve bunun diğer devletlerce tanınması, onun iç meselelerine müdahale edilmemesi demektir. Yani, hükümranlık hem dahili hem de haricidir. Ulus-devletin merkeziliği otoritesinin ülkenin ve toplumsal yaşamın geneline şamil olması demektir.

İşte bu günümüz uluslararası sisteminin aynasıdır ve bir Avrupa icadıdır.¹⁶ Dolayısıyla, devletlerarası ilişkilerde Avrupa tarzı demek; hükümranlık haklarının gözetildiği, işlerine müdahalenin olmadığı ve müteakibi- liyetin temel olduğu bir ilişki biçimi demektir. Bu tarz, gerek Avrupa ülkelerinin birbirleriyle, gerekse üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde, yapılan olanca globalleşme, entegrasyon ve ortak Avrupa evi türü söylemlere rağmen, halen geçerli olan tarzıdır. Fransa'nın eskiden beri ödünsüz sürdürdüğü tarım ürünleri politikası ve İngiltere'nin deli dana krizinde yürüttüğü politika bunun en güzel göstergesi. Yukarıda belirttiğim anarşik sistem yapısının yanında, monopolcü bir etno-kültüralizme dayanan ulus-devletin başka türlü bir tarzda ilişkilerini yürütmesi de zor.

Şimdi, böylece, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini bu tür bir tarzda yürütmesi ile Türkiye Avrupa ilişkilerinin Avrupalılaşabileceğini söyleyebiliriz. Peki o zaman neden ilişkilerin Avrupalı olmadığını söylüyoruz? Çünkü,

Avrupalı tarz kullanılmıyor da ondan. Ama, bu sefer de bunun niye böyle olduğu açıklanmalıdır. Böyle olmasının temel nedenlerinden biri reel-politiğin gereğidir denebilir. Anarşik sistemlerde mütakabiliyeti ancak gücünüz kadar gösterebilirsiniz.

Diğer bir neden ise, Türkiye'nin politika oluşturmalarında ve elitlerinde var olan Avrupa kompleksi ya da 'Avrupa zaafı'dır. Bunun bir hüsn-ü zaaf olması da sonucu değiştirmez. Çünkü, birisine zaafınız varsa ona karşı mütakabiliyet uygulayamazsınız. Dahası, karşınızdaki bu zaafınızı biliyorsa, ki Avrupa bunu çok iyi biliyor, o zaman sizi mütakabil olarak görmez. Sonuç olarak, Türkiye eğer Avrupa zaafından kurtulabilirse, o zaman Avrupa ile ilişkilerinde belli düzeyde bir Avrupalılaşıma da olacaktır. Diğer bir deyişle, sorun sadece kimlik sorunu değil, aynı zamanda bir kişilik sorunudur.

Türkiye, Avrupa ilişkilerinde rasyonelleşmeyi sağlamak için aidiyet bunalımı, 'Avrupa kompleksi' ve ilişkilerin 'Avrupalılaştırılması' sorunlarını çözerken, dış politikasına yeni oryantasyonlar kazandırması bu rasyonelleşmeyi artırabilir. Yeni oryantasyonlardan birisi dış politikada 'emperyal vizyon' olabilir. Başka bir deyişle Türk dış politikasında bir emperyal vizyon gereklidir.

Dış Politikada Emperyal Vizyon

Türk dış politikasında emperyal vizyonun gerekip gerekmediği çeşitli açılardan cevaplanabilir. Dahası 'emperyal vizyon' ifadesi talihsiz anlam yüklenimlerine de sahip. İfadenin ilk sözcüğü 'emperyalist' niyetler çağrışımına yol açabilirken, ikinci sözcüğü de 'hayali' projeleri çağrıştırmıştır. Emperyal vizyonla dışardan 'emperyalist' olarak eleştirilmeniz mümkünken, içerdeki hakim çevrelerden de mace-racılıkla suçlanabilirsiniz. Öyleyse emperyal vizyona niye gerek vardır ve bundan da önce emperyal vizyon ne demektir?

İngiltere için söylenen bir ifadeyi aktararak başlayalım: 'Biz bir imparatorluğa sahiptik, şimdi onu kaybettik. Ama, bir türlü de bir ulus-devlet olamadık.' Burada ulus-devletle, belli bir ulusa dayanan ve ilgi alanını ve politika yönelimlerini ulusal sınırlarıyla tahdit eden devletin kastedildiği söylemeye gerek yok sanırım. Belli bir ulusa dayanma özelliğiyle Türkiye tam bir ulus-devlet değilken, ilgi alanını ulusal sınırlarıyla tanımlama hususunda, en azından son yıllara kadar, tam bir ulus-devlet olarak gözüküyor. İngiltere'yle ilgili ifadeye geri dönersek imparatorluk bakiyesine sahip olan ülkeler ulusal sınırlarıyla sınırlı bir ulus-devlet olamazlar. Bu tesbitin Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkün.

Öyleyse, emperyal vizyonun tanımında ve Türkiye için gerekliliğinde öncelikle tarihe dönmek gerekiyor. Türkiye'nin tarihinde farklı medeniyetler, değerler, kültürler, kimlikler ve bunları barındırmak vardır. Ayrıca, Türkiye imparatorluk bakiyesine sahip olan bir ülkedir. Ne kadar redd-i mirasda bulunulursa bulunulsun, Türkiye'nin tarihinde çekirdeğini oluşturduğu bir imparatorluk, ve onun bıraktığı bakiye var. Bu açıdan rahatlıkla bir İngiltere, veya Fransa, veya İspanya ile kıyaslanabilir. Türkiye bir Finlandiya ya da Nijerya değildir.

Bir ülkenin emperyal vizyonunu belirlemede, tarihi kadar, coğrafyası da önemlidir. Tarihsel süreç içinde, değişik kültürlerin, geleneklerin ve medeniyetlerin buluşma ve birbirini tanıma noktası olmuştur Türkiye coğrafyası. 'Doğu-Batı arasında 'köprü' kavramı bir klişe olarak alınıp küçümsenmemeli. Türkiye, bir İzlanda ya da Moğolistan değildir. Türkiye'nin coğrafyası, İzlanda'nınki gibi sadece kara suları ve kıta sahanlığı sorunu ile sınırlamaz onu. Bunların yanında ve sınır sorunlarının ötesinde, onu bölgesel bir ağırlığın sahibi de yapar. Sorunlar kadar potansiyeller de yaratır. Türkiye coğrafyası ve tarihsel tecrübesi, Türkiye'nin, türdeş bir ulus-devlet gibi, yüksek homojenite sahibi bir ülke olmasını en-

geller. Yüksek homojenite yoksunluğu birlik ve bütünlük sağlanmasını belki kolaylaştır-
maz, ama büyük bir zenginlik ve çeşitlilik
kaynağı sunar.

Emperyal vizyon; özetle, emperyal bakiye-
ye sahip olan ülkenin halihazırdaki sınırlarının
ötesinde tarihsel coğrafyasının oluşturduğu
emperyal evreniyle ilgilenmesi; diğer ülkelerle
ilişkilerinde, politikalarını, projelerini ve
hedeflerini oluşturmada ve bunları uygulama-
da emperyal bağları dikkate alması şeklinde
ortaya çıkıyor. Emperyal vizyon; kendi içinde-
ki zenginlik ve çeşitliliğin farkında olmak, on-
ların emperyal evrenle olan bağlarını ihmal et-
memek ve daha da geliştirme yönünde adımlar
atmaktır. Türkiye'nin emperyal vizyona sahip
olması emperyalist politikalar gütmesi demek
değildir. Aksine, bir yandan, Türkiye'nin ilgi
alanlarının ve şansının şu andaki coğrafyası ve
onun yakın uzantıları ile sınırlı olmadığını
gösterirken; diğer yandan da Türkiye'nin ulus-
lararası ağırlığının ve yapabileceklerinin öl-
çüsünü gösterir.

Emperyal vizyonlu bir Türkiye, kendi için-
deki çeşitliliklere daha müsamahalı olurken,
emperyal alanına ilgisiz kalmayacaktır. Nasıl
ki İngiltere Kuzey Amerika'daki, İspanya La-
tin Amerika'daki, Fransa Kuzey Afrika'daki
olaylarda taraf ülke konumundaysa; Türki-
ye'de Balkanlarda, Orta Asya'da ve Orta Do-
ğu'da taraf ülke olacaktır. Belçika, Kongo'da
tarafsız; Türkiye'nin de Filistin'de taraf olma-
sını beklemek yanlış mı olur? Aslında, Türki-
ye imparatorluk bakiyesini resmen reddet-
mişse de, onun etkisinden kurtulamamıştır.
Hatay, Kıbrıs, Batı Trakya, Bosna ve Kuzey
Irak konusundaki hassasiyet bunun en çıplak
göstergesidir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle tamamen
askeri kapsama, dolayısıyla belli bir tür-
deşlikle, tanımlanan dünya yok artık. Ayrıca,
iki kutuplu yapının ortadan kalkması sonucu
Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Yugoslavya'-

nın dağılması ile oluşan yeni devletler, kom-
pozisyonlar ve çatışmalar Türkiye'nin jeo-ta-
rihsel konumunun ve emperyal bakiyesinin ne
kadar önemli olduğunun açık bir göstergesi.
Türkiye artık yalnızca ulusal sınırları kapsa-
mında düşünmemeli, zaten hiç bir zaman vaz-
geçemediği emperyal bakiyesi gereği, emper-
yal bir vizyon sahibi olmalıdır. Kim bilir belki
de, böylesi bilinçli bir vizyonla, bir yandan i-
çerde yaşanan kutuplaşmalar ve krizler aşıl-
ırken, öte yandan emperyalden evrensele ge-
çişin kapısı aranabilir.

Sonuç

Uluslararası sistemi iyi analiz ederek için-
de yer alan ve aidiyet bunalımını ve Avrupa
Birliği meselesini aşan emperyal vizyonlu bir
Türkiye'nin, ileriye dönük politikalar oluştura-
bilmesi için gerekli kadroları da hazırlaması
gerekir. Bunun için eğitim sisteminin ve idari
ve bürokratik yapının bir reorganizasyona tabi
tutulması kaçınılmazdır. Türk dış politikasının
kararlı, aktif ve etkili olabilmesi için, diğer ge-
rekli önlemler yanında, Dışişleri'nin de ya-
pısıyla, eğitim programıyla, teamülleriyle ve
çalışanlarıyla bir reorganizasyona ve canlan-
maya tabi tutulması gerekir.

Kararlı, bağımsız, aktif ve etkili bir dış po-
litika için ve geleceğe dönük hedefler ortaya
koyabilmek için Türkiye'nin önce ne olduğu
ve ne yapmak istediği hususunda sarıh kanaat-
lere sahip olması gerekir. Her şeyden önce ai-
diyet bunalımının aşılması bir zorunluluk o-
larak Türkiye'nin karşısına çıkmaktadır. Bu da
ancak sosyal konsensus ile yapılabilir. Başka
türlü edinilen aidiyetler zoraki olmakta ve u-
zun dönemde kalıcı olmamaktadır. Ancak in-
sanların kendi karşıtlarının da hayat hakkını
tanıma olgunluğuna varmalarıyla ortak bir ai-
diyet meydana gelebilir. Ayrıca iktisadi, siya-
sî, sosyal ve kültürel yapıların aşırı uçurumları
ve adaletsizlikleri barındırmaması ve belli bir
gelişmişlik düzeyini yakalaması gerekir. Dış
politika ile iç siyaset birbirinden soyutlanma-

malı, belli bir bütünlük içinde yürütülmelidir.

Soğuk savaşın bitmesiyle oluşan yeni uluslararası atmosferde, Türkiye Cumhuriyeti bir yandan kendi iç yapısını reorganize ederken, diğer taraftan dış politikasına da yeni yönler ve hedefler çizmek durumundadır. Yukarıda açıkladığım, iki kutuplu yapının ortadan kalkmasının sonucunda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Yugoslavya'nın dağılması ile oluşan yeni devletler, kompozisyonlar ve çatışmalar Türkiye'nin coğrafik konumunun ve imparatorluk bakiyesinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Türkiye; Avrupa, Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu'ya yönelik dış politikalarında bunların bilincinde olmalıdır. Avrupa Birliği meselesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

NOTLAR

1. Geleneksel Türk dış politikasını inceleyen en tipik kaynak Gönübol ve diğerleridir. Bkz. M. Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1973* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974).

2. Anarşik ve hiyerarşik sistemlerin tanımı ve bu sistemlerde uluslararası ilişkilerin mahiyeti için bkz. A. Nuri Yurdusev, 'Uluslararası İlişkiler' Öncesi', A. Eralp (der.) *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996) içinde. Thucydides'in ünlü vecizesi için bkz. Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, çev. R. Crawley (London: J. M. Dent and Sons, 1910), s.397.

3. Bu kestirimlerimde Waltz'un soğuk savaş sonrası dünya düzenine ilişkin öngörülerine benzerliklerin bulunduğunu belirtmeliyim. Bkz. K. N. Waltz, 'The New World Order', *Millennium: Journal of International Studies* (cilt. 22, sayı.2, 1993), ss.187-195; ve 'The Emerging Structure of International Politics', *International Security* (cilt.18, Güz 1993), ss. 44-79.

4. Örneğin bkz. N. Machiavelli, *The Discourses*

(London: Penguin Classics, 1979), kısım ii, bölüm xix ve kısım i, bölüm xxxiv.

5. Bkz. M. Wight, *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977), s. 36.

6. Bkz. A. J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations* (London: Constable and Company Ltd., 1922), s. 328.

7. Bkz., sırasıyla, H. Butterfield, *History and Human Relations* (London: Collins, 1951), s.222; C. E. Bosworth, 'The Historical Background of Islamic Civilisation', R. M. Savony (der.), *Introduction to Islamic Civilisation* (New York: Cambridge University Press, 1980) içinde, s.25; C. Elliot, *Turkey in Europe*, ikinci baskı (London: Frank Cass and Co., 1965, birinci baskı 1900), s.16.

8. Toynbee, *a.g.e.*, dip not 6, ss. 322-323.

9. Bu konuda benzer bir görüş için, bkz. F. S. C. Northrop, *The Meeting of East and West: An Inquiry Concerning World Understanding* (New York: The Macmillan Company, 1946). Ayrıca Avrupalıların Türkleri ve Türk kimliğini tamamen olumsuz olarak algıladıkları da öne sürülemez. Daha on altıncı yüzyılda Jean Bodin Türklerden övgüyle söz eder. On sekizinci yüzyılda Lady Mary ve ondokuzuncu yüzyılda Sir Adolphus Slade Avrupa'da var olan Türklerle ilgili önyargıları açık bir şekilde reddederler. Bu husus için, bkz. A. Nuri Yurdusev, '18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği', Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 10-12 Nisan 1996.

10. P. Valery, *History and Politics*, çev. D. Footnot ve J. Mathews (London: Routledge and Kegan Paul, 1962), ss. 316-320.

11. Avrupa kimliğini Eski Yunan ve Roma mirası, Hıristiyanlık geleneği ve modern dönemde yaşanan Rönesans ve Reformasyon temelli dönüşümle açıklama oldukça yaygın bir kabule sahip. Önde gelen örnekler için bkz. C. Dawson, *The Making of Europe* (London: Sheed and Ward, 1934); G. Delanty, *Inventing Europe: Idea, Iden-*

tity, Reality (Basingstoke: Macmillan, 1995); D. Hay, *Europe: Emergence of an Idea*, ikinci baskı (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1968).

12. F. Voltaire, *The Age of Louis IV*, Everyman baskısı (London: J. M. Dent and Sons, 1935), s. 5.

13. G. W. Gong, *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984), ss. 3-23.

14. Ernest Bevin'in konuşması ve antlaşmanın metni için bkz. N. J. Padelford (der.), "Current Readings on International Relations", *MIT Publications on International Affairs* (no.4, 1948), ss. 110-114, 117-121.

15. Avrupa kimliği ile Türk kimliğinin karşılıklı etkileşimi konusunda bkz. A. Nuri Yurdusev, 'Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği', A. Eralp (der.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma ve Demokrasi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1997) kitabı içinde.

16. Günümüz uluslararası ilişkilerinin bu çerçevede analizinin önde gelen örneklerini şöyle verebiliriz: H. Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977); H. Bull ve A. Watson, (der.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1984); F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963); M. Keens-Soper, "The Practice of a States System", M. Donelan, (der.), *The Reason of States: A Study in International Political Theory* içinde (London: George Allen and Unwin, 1978); F.S. Northedge, *The International Political System* (London: Faber and Faber, 1976); A. Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis* (London: Routledge, 1992); ve M. Wight, *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press, 1977).